

До питання про увічнення пам'яті: досвід, проблеми

Розглянуто практичне значення меморіальної та пошукової роботи в контексті збереження і відтворення історичної пам'яті, висвітлено співпрацю Українського інституту національної пам'яті із Севським пошуковим загonom Брянської області (Росія).

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, історична пам'ять, увічнення пам'яті, меморіальна та пошукова робота, Український інститут національної пам'яті

Друга світова війна, а передусім її найвагоміша складова – Велика Вітчизняна війна, 70-річчя від початку якої виповнилося у червні поточного року, сприймається більшістю наших співвітчизників як найважливіша подія в історії України. І це цілком об'єктивно – минула війна, як найбільша трагедія нашої багатовікової історії, навіки вкарбована в історичну та генетичну пам'ять українського народу.

Братські могили – майже у кожному населеному пункті України: у кожному місті, містечку, селищі, селі. А скільки могил безіменних!.. Багато наших співвітчизників знайшли свій вічний спокій не у батьківській землі, а на територіях тих країн, де вони змушені були битися з ворогом, їхні останки лежать на кладовищах, у братських могилах або ж взагалі непохованими у землі серед полів чи лісів.

Безумовно, в Україні свято зберігають пам'ять про події минулої війни, її учасників і жертв, особливо про своїх рідних і родичів, які загинули під час тих буреломних подій. Проте, історія зберегла імена далеко не всіх загиблих, багато з них і до нашого часу залишаються невідомими. І напевно чи у майбутньому настане такий час, коли буде можливим згадати всіх героїв і жертв війни поіменно. Імена багатьох тисяч і, мабуть, мільйонів з них втрачені назавжди. Але це зовсім не означає, що немає сенсу шукати й встановлювати їх, що така робота безперспективна. Навпаки. Її сенс суспільно вагомий. І та справа, яку здійснюють пошукові загоны, – благородна і надто важлива для країни і сучасного покоління. Кожне встановлене ім'я – не лише здобуток конкретних пошуковців-ентузіастів, а соціально значущий внесок у збереження і відтворення історичної пам'яті народу.

Слід зазначити, що суспільству важливо не лише зберігати пам'ять, а й здійснювати цілеспрямовану та послідовну діяльність із вшанування пам'яті загиблих у війні, виявляти повсякденну турботу про живих її учасників, які своєю ратною звитягою і трудовим подвигом зробили вагомий внесок у Перемогу над фашизмом, проводити пошукову роботу з метою встановлення імен полеглих. Організовувати та забезпечувати таку діяльність повинна держава, насамперед органи влади у центрі та на місцях. І таку діяльність Українська держава та її інституції здійснюють.

У 2000 р. напередодні 55-ї річниці Перемоги над нацизмом Верховна Рада України прийняла Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років». У його преамбулі зазначено: «Відзначаючи всесвітньо-історичне значення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років, яка справила вирішальний вплив на весь хід Другої світової війни, виходячи з історичних традицій Українського народу зберігати пам'ять про захисників Вітчизни, зважаючи на необхідність постійного піклування про ветеранів Великої Вітчизняної війни та жертв нацизму, приймається цей Закон». У статті 6-й Закону, зокрема, підкреслюється: «До пам'яток Великої Вітчизняної війни відносяться і зберігаються державою військові кладовища, військові ділянки на цивільних кладовищах, братські та самотні могили, скульптурні, архітектурні та інші споруди і об'єкти, що увічнюють пам'ять про події Великої Вітчизняної війни та подвиги її учасників...

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за облік і збереження пам'яток Великої Вітчизняної війни, які розміщені на підвідомчих їм територіях.

Пошук невідомих військових поховань і останків воїнів, загиблих у Великій Вітчизняній війні, здійснюється у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України...

Наруга над пам'ятками Великої Вітчизняної війни, їх руйнування і знищення карається відповідно до закону».

Указом Президента України від 17 листопада 2000 р. № 1245/2000 з метою всенародного вшанування пам'яті синів і дочок українського народу, полеглих під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років, їх подвигу та жертвості, на підтримку ініціативи громадських організацій ветеранів війни, праці, Збройних Сил і жертв нацистських переслідувань в Україні встановлено День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні, який відзначається щорічно 22 червня.

Цьогорічною Постановою Верховної Ради України від 20 травня за № 3430-VI в Україні запроваджено особливу церемонію – проведення 22 червня кожного року Хвилини пам'яті за загиблими у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років. А розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 квітня № 361-р затверджено план заходів з відзначення у 2011 р. Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні та 70-річниці початку Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років, один з пунктів якого визначав завдання «сприяти проведенню пошукових робіт з метою встановлення осіб, які загинули або пропали безвісти під час Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років».

Цього року ще до Дня Перемоги, а потім і до Дня Скорботи в усіх регіонах країни було проведено значну роботу щодо урочистого перепоховання останків загиблих воїнів. Відзначимо, що така робота активно проводиться і в Західній Україні. Так, 7 травня в с. Черніїв, що поблизу Івано-Франківська, перепоховали останки двох солдатів, які загинули в квітні 1944 р. Микита Хорунженко з Ростовської області та Абрам Хадіашвілі з Грузії служили в 3-му мотострілецькому батальйоні 21-ої механізованої бригаді, який вів бойові дії на лінії Хриплин – Черніїв. Ще за часів війни мешканці Черніїва знали, що двоє червоноармійців поховані на їхній землі, на обійсті місцевої жительки. Вона пам'ятала їхні імена та прізвища. Обласна влада відгукнулась на прохання громади Черніїва про перепоховання. Відтепер могили солдатів, які віддали своє життя у роки війни, знаходяться на Черніївському кладовищі. Обласна влада також подала запити у посольства для пошуку рідних та близьких загиблих.

8 травня на цвинтарі смт Брюховичі біля Львова за участю представників міської і обласної влади, військового командування Західного оперативного командування Сухопутних військ Збройних Сил України та членів ветеранських організацій відбулося урочисте перепоховання останків 12 військовослужбовців Червоної армії, які загинули в боях з підрозділами вермахту неподалік с. Станіславчик Бродівського району Львівської області наприкінці червня 1941 р. Пошук та ексгумацію загиблих радянських солдатів здійснювали фахівці комунального підприємства Львівської обласної ради з питань здійснення пошуку поховань учасників національно-визвольних змагань та жертв воєн, депортацій і політичних репресій «Доля» в результаті виконання заходів «Регіональної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій на 2010 рік».

У День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в усіх регіонах України відбулися масові заходи. На заходах, приурочених 70-й річниці початку Великої Вітчизняної війни, Президент України Віктор Янукович виступив із промовою на території Книшового меморіального комплексу в м. Бориспіль Київської області, де відбулося перепоховання останків загиблих у 1941 р. воїнів, в якій він, зокрема, зазначив: «Ми маємо згадати усіх, хто загинув у цій боротьбі за життя. Тих, хто захищав своє майбутнє зі зброєю в руках, і мирних громадян. Українців, росіян, білорусів, татар, євреїв, всіх, хто пав жертвою трагічних спроб втілити антигуманні ідеї, перетворити вільних людей і цілі народи на рабів. Саме тому Друга світова війна стала для кожного українця Великою Вітчизняною війною, боротьбою за визволення своєї рідної землі від фашистських загарбників... Пом'янемо сьогодні всіх жертв тієї страшної війни. Ми згадуємо минуле. Але думаємо про сьогодні і завтрашній день. Пам'ять про війну та її жертв не розділяє, а об'єднує наше суспільство... Сильна, багата, вільна європейська Україна – найкраща подяка нашим предкам і наш найвищий обов'язок перед прийдешніми поколіннями. Схиляємо голови перед жертвами війни. І пам'ятаймо: майбутнє країни – залежить від кожного з нас. Світла їм пам'ять».

22 червня, в рамках відзначення Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні та 70-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., на солдатському цвинтарі смт Брюховичі відбулася церемонія перепоховання останків чотирьох солдат радянської армії, двоє з яких загинули у 1941 р. та ще двоє – у 1944 р. Вінок до могили загиблих воїнів поклали голова Львівської облдержадміністрації М. Цимбалюк, голова Львівської обласної ради О. Панькевич, заступник міського голови м. Львова В. Косів та представники громадських організацій. Після покладання квітів було відслужено громадську панахиду за участю священників усіх конфесій.

Слід відзначити, що, зважаючи на велику значимість справи збереження пам'яті про трагічні і героїчні події минулого, вшанування мільйонів загиблих співвітчизників, учасників і жертв війни, її ветеранів, до пошукової роботи з власної ініціативи долучився і Український інститут національної пам'яті.

Заступник директора Інституту Олег Омельченко налагодив контакти і співробітництво із Севським пошуковим загonom «Пошук» Брянської обл. Російської Федерації та у квітні цього року здійснив поїздку до Севська. Пошуковим загonom під керівництвом Георгія Крючкова, за активної участі Олександра Прудникова та інших членів загону було здійснено велику роботу з пошуку та упорядкування могил воїнів Великої Вітчизняної війни на території Брянщини. Так, за період із часу свого заснування (на базі Севської середньої школи № 2) у 1987 р. пошуковим загonom «Пошук» було знайдено і перепоховано близько 500 бійців і командирів Червоної Армії, що загинули на Севській землі. Було знайдено понад 40 солдатських медальйонів, частину з них прочитано, встановлено зв'язок з багатьма родичами загиблих солдатів і офіцерів. Також завдяки діяльності пошукового загону було знайдено і за участю працівників МНС знешкоджено велику кількість боєприпасів часів минулої війни.

Багато знайдених пошуковцями останків належать воїнам, які були призвані з України. Севський пошуковий загін звернувся до Українського інституту національної пам'яті з проханням віднайти в Україні родичів загиблих солдатів і офіцерів. Інститут, насамперед, надав отриману інформацію до Організації ветеранів України – добровільної Всеукраїнської громадської організації ветеранів Великої Вітчизняної війни, інших війн і воєнних конфліктів, ветеранів праці, військової служби і органів внутрішніх справ, яка об'єднує мільйони ветеранів і має розгалужену мережу, зокрема 767 районних, районних у містах, райміських, міських організацій ветеранів і 23839 первинних організацій ветеранів трудових колективів.

З родичами деяких із загиблих воїнів за сприяння Українського інституту національної пам'яті вдалося налагодити зв'язок:

- Мельник Пантелій Малафійович – майор, заступник командира 50-го окремого винищувально-протитанкового дивізіону, уродженець с. Орадівка Христинівського р-ону Черкаської обл.;

- Гач Пантелій Миколайович – єфрейтор, командир відділення 375-го артилерійського полку 181-ї стрілецької дивізії, уродженець с. Будище Гремячинського р-ону Чернігівської обл.;

- Купченко Микола Іванович – лейтенант, командир мінометної роти 269-го стрілецького полку 181-ї стрілецької дивізії, уродженець с. Барвиниці Зеньківського р-ону Полтавської обл.;

- Кричун Микола Пилипович – кулеметник 269-го стрілецького полку 181-ї стрілецької дивізії, уродженець м. Одеса.

Але таких – одиниці. Тому звертаємося до громадськості, до читачів – можливо, знайдеться той, хто зможе надати допомогу у пошуку та встановленні зв'язку з родичами воїнів, загиблих і померлих від ран на території Севського р-ну Брянщини.

Із списку померлих від ран у 110-му медсанбаті 181-ї стрілецької дивізії:

- Бондар Петро Алімович, 1920 р.н., с. Паришев Чорнобильського р-ну Київської обл. (батько – Бондар Алім Євдокимович);

- Винник Іван Тарасович – старший сержант, служив у 271-му стрілецькому полку 181-ї стрілецької дивізії, 1920 р.н., Полтавська обл. (батько – Винник Тарас Федорович), помер 29.03.1943 р.;

- Дундук Іван Сергійович – молодший сержант, 1920 р.н., Миколаївська обл. (батько – Дундук Сергій Федорович), помер 26.03.1943 р.;

- Токарев Яків Порфирівич, стрілець 271-го стрілецького полку 181-ї стрілецької дивізії, 1900 р.н., Ворошиловградська обл., призваний Новодверським РВК, помер 15.04.1943 р.;

- Сандаравський (Сандоровський) Павло Анифатович (Боніфатійович) – рядовий, 1919 р.н., с. В. Мочулка Теплицького р-ну Вінницької обл., помер від ран (за іншими даними, пропав без вісті);

- Сандоровський Василь Боніфатійович – рядовий, 1908 р.н., призваний Теплицьким РВК Вінницької обл., помер від ран (за іншими даними, пропав без вісті);

- Моцак Микола Никифорович – сержант 272-го стрілецького полку 6-ї (або 181-ї) стрілецької дивізії, 1919 р.н., с. Дубовинки Васильківського р-ну Дніпропетровської обл. (батько – Моцак Никифор Демидович), помер від важкого поранення 26.04.1943 р.

Із списку загиблих, які воювали в 11-й танковій бригаді:

- Тимошенко Анатолій Васильович – гв. лейтенант, командир танка 2-го танкового батальйону, 1923 р.н., с. Киселівка Менського р-ну Черніговської обл. (батько – Тимошенко Василь Сергійович). Згорів у танку 17.03.1943 р. у бою в р-оні с. Борисове Севського р-ну;

- Воронець Іван Осипович – гв. ст. сержант, механік-водій танка 2-го танкового батальйону, 1919 р.н., с. Сурко-Малишевка (можливо с. Сурсько-Михайлівка?) Солоненського р-ну Дніпропетровської обл. (мати – Воронець Уляна Григорівна), призваний Червоногвардійським РВК. Убитий 16.03.1943 р. у р-ні с. Буковище Севського р-ну;

- Дриголь Георгій Іванович – гв. сержант, командир телефонного відділення роти управління, 1921 р.н., призваний Жовтневим РВК Дніпропетровської обл. (батько – Дриголь Іван Опанасович). Убитий 26.03.1943 р. на околиці с. Добровод'є Севського р-ну;

- Литвин (ім'я не вказано) Павлович – мол. сержант, командир відділення мінометної роти 696-го окремого саперного батальйону, с. Кочубіївка Чутовського р-ну Полтавської обл. (батько – Литвин Павло Васильович);

- Томкевич Людвиг Іванович – червоноармієць, піднощик, 1919 р.н., Джулинський р-н Вінницької обл. Призваний Нижньо-Тагільським РВК Свердловської обл. Убитий 20.03.1943 р. у м. Севськ;

- Добросенський Іван Андрійович – червоноармієць, піднощик, 1924 (?) р.н., м. Полтава, убитий 21.03.1943 р. у м. Севськ;

- Кузниченко Марко Денисович – червоноармієць, 1921 р.н., с. В. Бурлук Буразьмського (?) р-ну Харківської обл., убитий 17.03.1943 р. у м. Севськ.

І ще один список: загиблі на території Севського району воїни – вихідці з України зі складу переважно 181-ї стрілецької дивізії, а також 193-ї сд:

- Молчанов Іван Гнатович – гв. молодший сержант, механік-водій, с. Анбурлак Печенізького р-ну Харківської обл., призваний Качановичеським РВК Ворошиловградської обл. Загинув 27.03.1943 р. у с. Княгініно Севського р-ну;

- Демидов Михайло Іванович – гв. старший сержант, 1923 р.н., с. Велико-Білозерка Запорізької обл., призваний Тахтинським РВК Красноярського краю, загинув 31.08.1943 р. у с. Світово Севського р-ну;

- Федько Григорій Васильович – гв. сержант, 1924 р.н., с. Кам'янка Апостоловського р-ну Дніпропетровської обл. (батько – Федько Василь Харитонович), загинув 31.08.1943 р.;

- Коваленко Володимир Григорович – єфрейтор, стрілець, 1918 р.н., с. Любомирівка Кременчуцького р-ну Дніпропетровської обл. (дружина – Поліщук Олена Пилипівна), убитий поблизу с. Васильок Севського р-ну;

- Опришко Олександр Мефодійович – єфрейтор, 1921 р.н., с. Заброд Богодухівського р-ону Харківської обл. (батько – Опришко Мефодій Михайлович);

- Соколов Сергій Михайлович – єфрейтор, кулеметник, 1921 р.н., Решетилівський р-он Полтавської обл., загинув 25.03.1943 р. поблизу с. Васильок Севського р-ну;

- Мусейко Роман Іванович – лейтенант, командир взводу, 1918 р.н., Перепеченський р-он Дніпропетровської обл.;

- Реприщев Кузьма Петрович – червоноармієць, стрілець, 1904 р.н., Червоногвардійський р-он Харківської обл.;

- Потапенко Іван Єгорович – навідник протитанкової рушниці, 1920 р.н., Решетилівський р-он Полтавської обл.;
- Гончаренко Іван Васильович – сержант, командир відділення, 1918 р.н., Вознесенський табір Одеської обл.;
- Хорпенко А.В. – червоноармієць, снайпер, 1918 р.н., Харківська обл.;
- Литвинов Петро Єлисейович – телефоніст, м. Дніпропетровськ;
- Шаталов Олексій Олексійович – кулеметник, 1920 р.н., с. Буди (?) Сеченський р-он Вінницької обл.;
- Святенко Іван Карпович – мол. сержант, командир відділення, 1919 р.н., м. Харків, п. Південний, убитий 24.09.1943 р.;
- Волошин Андрій Пилипович – кулеметник, 1920 р.н., с. Кам'янка Ворошиловградської обл.;
- Кочеуров Павло Прокопович – червоноармієць, стрілець, 1922 р.н., Харківська обл.;
- Ліberman Ілля Ісаакович – червоноармієць, стрілець, 1920 р.н., м. Полтава, убитий 25.03.1943 р.;
- Хатун Андрій Савелович – заст. ком. взводу, с. Вікторівка Ольшевського р-ону Чернігівської обл. (батько – Хатун Савелій Антонович).

Український інститут національної пам'яті буде вдячний за надану інформацію про загиблих воїнів та їхніх родичів.

У якості висновку зазначимо, що, на наше переконання, подібне співробітництво вкрай необхідне, суспільно значуще і корисне. А справа, складовими якої є пошукова і меморіальна робота, на чому ми вже наголошували, – благородна й почесна. Виходячи з цього, Український інститут національної пам'яті у подальшому буде розширювати коло співпраці з пошуковими організаціями України та інших країн, де відбувалися воєнні дії періоду Другої світової війни і де гинули українці (маємо на увазі не лише етнічних українців, а всіх співвітчизників, синів і дочок багатонаціональної України). Кінцева мета такої роботи – зібрати якомога повнішу інформацію про загиблих воїнів, віднайти їхніх родичів, щоб передати їм усі наявні відомості про час, місце, обставини загибелі і конкретне місце поховання, а імена полеглих навечно вкарбувати на обелісках, братських могилах, інших місцях поховань, внести їх до зведеного банку даних загиблих воїнів і Книг Пам'яті.

Народ і пам'ять народна – категорії вічні. Ми ніколи не повинні забувати підтверджену багатовіковою історією істину: народ, який не пам'ятає минулого, – не має майбутнього.

Вклонитися пам'яті тих, хто зробив можливим наше сьогодні, хто віддав найдорожче – своє життя – за життя своїх і чужих родин, дітей, онуків, майбутніх поколінь, рідної країни – це наш священний обов'язок. Так само ми маємо пам'ятати про мільйони наших співвітчизників, які стали жертвами цієї страшної трагедії. І віддавати шану трагічно загиблим, як і належить кожному цивілізованому народу.

Омельченко О.В., Пилявець Р.И. К вопросу об увековечении памяти: опыт, проблемы

Рассмотрено практическое значение мемориальной и поисковой работы в контексте сохранения и воссоздания исторической памяти, освещено сотрудничество Украинского института национальной памяти с Севским поисковым отрядом Брянской области (Россия).

Ключевые слова: Великая Отечественная война, историческая память, увековечение памяти, мемориальная и поисковая работа, Украинский институт национальной памяти

Omelchenko O.V., Pylyavets R.I. On the question of perpetuation of memory: experience, problems

The article discusses the practical significance of memorial and research work in the context of conservation and reproduction of historical memory, described the cooperation of the Ukrainian National Memory Institute with the Search team of Sevska Bryansk region, Russia.

Key words: The Great Patriotic war, historical memory, the perpetuation of memory, memorial and research work, Ukrainian National Memory Institute.